

กบฏผีบุญ : กระจกสะท้อนสังคมไทย

รศ.ดร.สมมาตร ผลเกิด¹

ดินแดนภาคอีสานเป็นพื้นที่แห่งแล้งกันดาร ประชาชนพลเมืองในอดีตดำรงชีพอยู่อย่างอดอยากแร้นแค้น อดคัด ขาดแคลนขาดการศึกษา เส้นทางคมนาคมไม่มีการปกครองดูแลจากภาครัฐเป็นไปไม่ทั่วถึงราษฎรอยู่กระจัดกระจายไร้ที่พึ่ง ดังนั้นเมื่อมีผู้อ้างตนว่าเป็นผู้มีบุญหรือผู้วิเศษ จะมาช่วยเหลือให้พ้นจากความอดอยากยากจนได้ ชาวบ้านก็เข้าหาสมัครใจเป็นบริวาร เมื่อมีคนเข้ามาหาเป็นจำนวนมากขึ้น ผู้มีบุญก็มีใจกำเริบคิดตั้งตนเป็นใหญ่ ตั้งตนเป็นอิสระและต่อต้านอำนาจรัฐ ด้วยการก่อความวุ่นวายเกิดจลาจล สร้างความเดือดร้อนให้แก่ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ รัฐต้องใช้กำลังเข้าปราบปราม การกระทำของผู้เรียกตนเองว่านักบุญหรือผู้มีบุญ ก็เลยกลายเป็นผีบุญ ผลที่สุดถ้าเป็นเหตุการณ์ที่ร้ายแรงก็เข้าข่ายเป็นกบฏ อันเป็นที่มาของกบฏผีบุญ

มูลเหตุของการก่อกบฏผีบุญ

กบฏผีบุญหรือกบฏผู้มีบุญ เกิดขึ้นในมณฑลอิสาน ในปี พ.ศ.2444 ดำเนินไปจนถึงเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2445 (คมขำ สนิธรัตน์. 2535 : 298) เป็นเหตุการณ์ที่รุนแรง และเกิดขึ้นหลายแห่งในช่วงระยะเวลาใกล้เคียงกัน แล้วขยายขอบเขตออกไปเป็นวงกว้างในเวลาอันรวดเร็ว เข้าสู่ท้องที่ข้างเคียงอันได้แก่มณฑลอุดรและมณฑลนครราชสีมา

หากจะพิจารณาถึงมูลเหตุแห่งปัญหาที่นำไปสู่การก่อกบฏในครั้งนี้อาจจำแนกสาเหตุออกได้ 3 ประการ (ไพฑูรย์ มีกุล. 2517 : 81) คือ

1. สาเหตุจากสถานการณ์ทางการเมือง

นับตั้งแต่ไทยเข้าครอบครองดินแดนอีสานทั้งหมดและดินแดนประเทศลาวตั้งแต่ปี พ.ศ. 2322 รัชสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เป็นต้นมา ไทยไม่เคยเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองของดินแดนเหล่านี้เลยจนกระทั่งปี พ.ศ. 2433 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงริเริ่มที่จะทำการปฏิรูปการปกครองโดยทรงแบ่งอีสานและลาวออกเป็น 4 ฝ่าย คือ หัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกมีศูนย์กลางอยู่ที่จำปาศักดิ์ ฝ่ายตะวันออกเฉียงเหนือมีศูนย์กลางการปกครองอยู่ที่อุบลราชธานี ฝ่ายเหนือมีหนองคายเป็นศูนย์กลางการปกครอง และฝ่ายกลางมีนครราชสีมาเป็นศูนย์กลาง และส่งข้าหลวงใหญ่ 4 คน จากส่วนกลางมาเป็นผู้กำกับแต่ละฝ่าย (สุวิทย์ วีระศรีสวัสดิ์. 2541 : 11)

ในปี พ.ศ. 2436 ประเทศไทยเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้แก่ฝรั่งเศส ทำให้อิทธิพลทางการเมืองของประเทศไทยในบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงลดน้อยลง ฝรั่งเศสกลายเป็นมหาอำนาจขึ้นมาแทนที่ไทย

ปี พ.ศ. 2440 เป็นต้นมา ผลจากการปฏิรูปการปกครองรัฐบาลไทยจึงยกเลิก

¹ รองศาสตราจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

ตำแหน่งอาชญาสี่ อันประกอบด้วยตำแหน่ง เจ้าเมือง อุปฮาด ราชวงศ์และราชบุตร (จารุบุตร เรื่องสุวรรณ. 2524 : 1) แล้วแต่งตั้งผู้ว่าราชการเมือง ปลัดเมือง ยกกระบัตรเมือง และผู้ช่วยราชการเมืองขึ้นแทน ซึ่งข้าราชการตำแหน่งดังกล่าวมีการแต่งตั้งมาจากส่วนกลาง ให้มาดำรงตำแหน่งต่าง ๆ ในทางอีสาน มีบางตำแหน่งยังให้ขุนนางท้องถิ่นเป็นผู้ดำรงตำแหน่งแต่ส่วนกลางจะเป็นผู้แต่งตั้ง

การรวมอำนาจการปกครองเข้าสู่ส่วนกลาง นอกจากจะส่งข้าราชการมาจากส่วนกลางไปดำรงตำแหน่ง ตั้งแต่ระดับมณฑลลงไปจนถึงระดับอำเภอแล้ว ยังมีการยุบเมืองขนาดเล็กลงเป็นอำเภอ เมืองที่มีขนาดเล็กมากก็ถูกยุบลงเป็นตำบล

เมื่อเหตุการณ์ทางการเมืองอยู่ในสภาพที่ไม่แน่นอนทำให้ผู้ปกครองในระดับท้องถิ่นเสียขวัญ เสียผลประโยชน์หรือไม่ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองหรือถูกลดตำแหน่งลงเนื่องจากนโยบายการปฏิรูปการปกครอง ทำให้ผู้สูญเสียโอกาสหรือเสียผลประโยชน์เกิดความไม่พอใจจึงต่อต้านอำนาจรัฐ เช่น ที่เมืองโขงเจียม ท้าวแสงอุปฮาด ท้าวเพชรและท้าววรบุตร จึงหนีไปตั้งตนเป็นผู้มีบุญอยู่ที่บ้านนาพระบาง แขวงเมืองนครเพ็ง (ไพฑูริย์ มีกุล. 2517 : 82) โดยอาศัยดินแดนในอารักขาฝรั่งเศส เป็นที่หลบภัยจากฝ่ายไทย

ท้าวบุญจัน น้องชายพระยาขุขันธ์ ท้าวทันบุตรพระยาขุขันธ์ ไม่ได้รับตำแหน่งทางการเมือง จึงได้หนีไปตั้งตนเป็นหัวหน้าผู้มีบุญ และในปี พ.ศ. 2445 ท้าวติด ท้าวฮุมกรมการเมืองขุขันธ์ ประจําอยู่ที่ด่านพระประทศพขัดแข็งไม่ฟังคำบัญชาเมืองขุขันธ์อ้างว่าพื้นที่ดูแลอยู่นั้นเป็นดินแดนฝรั่งเศส

จากสถานการณ์ความไม่มั่นคงทางการเมืองในดินแดนอีสานทั้งมีสาเหตุเนื่องจากไทยลดบทบาทลงจากการสูญเสียดินแดนให้กับฝรั่งเศสและความไม่พอใจของกรมการเมืองต่าง ๆ ต่อการปฏิรูปการปกครองในอีสานที่กระทบต่ออำนาจทางการเมืองและผลประโยชน์ต่าง ๆ ล้วนเป็นมูลเหตุนำไปสู่การก่อกบฏผีบุญทั้งสิ้น

2. สาเหตุจากสภาพทางเศรษฐกิจ

การปฏิรูปการปกครองในรัฐบาทพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ได้มีจุดประสงค์เพียงเพื่อควบคุมอำนาจทางการเมืองเข้าสู่ศูนย์กลางที่กรุงเทพมหานครเท่านั้น หากแต่รวมถึงการปฏิรูปทางการเมืองด้วย (สุวิทย์ วีระศรีสวัสดิ์. 2541 : 13) ในทางนี้ทางรัฐบาลได้ส่งเจ้าหน้าที่สรรพากร สรรพสามิต และเจ้าหน้าที่คลังมาจากส่วนกลาง เพื่อจัดเก็บภาษีอากรต่าง ๆ ส่งไปกรุงเทพมหานคร นอกจากนี้ยังมีการเปลี่ยนแปลงการจัดเก็บส่วยซึ่งในอดีตมีการเก็บเป็นสิ่งของบ้าง เก็บเป็นเงินบ้าง มาเป็นเก็บเงินรัชชูปการอย่างเดียว และช่วงเวลาที่กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงเป็นข้าหลวงใหญ่มณฑลลาวกาว พระองค์ทรงประกาศห้ามมิให้เจ้าเมืองเก็บเงินส่วยจากไพร่โดยไม่มี การกำหนดอัตราและไม่มีใบเสร็จให้เป็นคู่มือแก่ผู้จ่ายเงินเหมือนดังแต่ก่อน

ในปี พ.ศ. 2442 พระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ทรงออกประกาศให้เพิ่มการเก็บเงินราชการจากชายฉกรรจ์ซึ่งเดิมให้เก็บคนละ 3.5 บาทต่อปี ให้เก็บเพิ่มเป็นปีละ 4 บาท

ปี พ.ศ. 2444 มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติการเก็บเงินค่าราชการ โดยกำหนดให้แบ่งเงินที่ได้จากการเก็บภาษี

ให้กำหนดตามจำนวนชายฉกรรจ์คนละ 16 อัฐ (25 สตางค์) ค่าเขียนใบเสร็จคนละ 1 อัฐ (1.5 สตางค์) ต่อฉบับ นอกนั้นให้ส่งเป็นเงินกลาง ส่วนกรมการเมืองผู้ใหญ่จะได้รับส่วนแบ่งเป็นรายปี คือ ผู้ว่าราชการเมืองได้ 8 อัฐ (12.5 สตางค์) ปลัดเมืองได้ 4 อัฐ (6.25 สตางค์) ยกกระบัตรเมืองได้ 3 อัฐ ผู้ช่วยราชการเมืองได้ 1 อัฐ ฯลฯ

การมีรัฐบาลกลางกำหนดให้กรมการเมืองปฏิบัติตามระเบียบของทางการอย่างเคร่งครัด ส่งผลให้กรมการเมืองบางส่วนเกิดความไม่พอใจในการปกครองแบบใหม่ของรัฐบาล เนื่องจากทำให้รายได้ลดลง ดังที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ทรงรายงานไว้ว่าผู้มิบุญบางคนเป็น ขุน หมื่น พัน ทนายและคนที่ประสงค์หากินทางเป็นช่องเก่า ๆ อันเวลานี้ไม่มีอำนาจ (ไพฑูรย์ มีกุล. 2517 : 84) จึงคิดเอาใจออกห่างจากรัฐบาลแล้วไปตั้งตัวเป็นหัวหน้าพวกฝิบุญ ดังจะเห็นได้จากกรณีของท้าวบุญทันเมืองขุขันธ์ หรือกรมการเมืองหลายคนไปเข้ากับพวกฝิบุญ

ส่วนสภาพทางเศรษฐกิจของราชภูวนั้นขึ้นอยู่กับการทำนา ทำไร่เป็นหลัก บางปีฝนตกไม่ถูกต้องตามฤดูกาล บางปีฝนแล้ง บางปีฝนตกมากเกินไปจนเกิดน้ำท่วม ราชภูวนำนาไม่ได้ผล แต่ถ้าปีใดข้าวปลาอาหารอุดมสมบูรณ์ผลผลิตก็ไม่มีราคา จึงส่งผลให้ราชภูวนำนาขาดเงินตรา ครั้นจะขายสัตว์พาหนะที่เลี้ยงไว้ก็มีความลำบากหลายประการ เช่น ผู้ขายต้องไปตีพิมพ์สัตว์ที่อำเภอ ต้องเสียเวลาในการดำเนินการหลายวันกว่าจะเสร็จ หรือว่าถ้าช้าง ม้า พลัดหนีไปมีผู้จับได้ เมื่อนำมาส่งศาลกลางก็จะถูกริบเป็นของหลวง ราชภูวนำไม่มีทางหาเงินในท้องถิ่นของตนเพราะการจ้างงานราคาถูกลงมาก เช่น ทำนา 1 ปี

ได้เงินเพียง 2-5 บาท เท่านั้น ทำให้ราชภูวนำมีความเป็นอยู่ค่อนข้างอดขัดสนมาก เมื่อมีบุคคลอ้างตนว่าเป็นผู้วิเศษ อดอ้างว่าจะมาแก้ไขความยากจนได้ ราชภูวนำที่ยากจนก็เกิดความหวังและหันเข้าไปเป็นพรรคพวกด้วยเชื่อว่าคำพยากรณ์ในลายแทงที่พวกฝิบุญกล่าวอ้างจะเกิดขึ้นจริง จึงตกเป็นเครื่องมือพวกฝิบุญไปในที่สุด

3. สาเหตุจากสภาพทางสังคม

สภาพทางสังคมของราชภูวนำในมณฑลอีสานโดยทั่วไปไม่มีความเป็นอยู่แบบดั้งเดิม ขาดความกระตือรือร้น ขาดการศึกษา กลายเป็นคนโง่เขลาเบาปัญญาในสายตาของเจ้าหน้าที่บ้านเมือง ดังที่ข้าหลวงพิเศษช่วยตรวจราชการมณฑลอีสานรายงานไว้ว่า “เพราะราชภูวนำในพื้นที่บ้านเมืองประกอบด้วย ความโง่เขลา ปราศจากความดำริไตร่ตรอง ไม่ใคร่ได้ยินได้ฟังสรรพลาเนียงและศิลปะวิทยาการใด ซึ่งเป็นที่บำรุงความฉลาดความรู้อย่างไร”

ดังนั้นราชภูวนำจึงมักถูกกดขี่ข่มเหง และถูกขูดรีดเก็บค่าราชการซ้ำซ้อนกันหลายครั้ง ใครไม่มีเงินจ่ายก็ถูกเกณฑ์แรงงานไปทำงานโยธา (เดช บุญนาค. 2524 : 20) จึงเป็นเหตุทำให้ราชภูวนำเกิดความไม่พอใจรัฐบาล เมื่อราชภูวนำถูกบีบคั้นจิตใจมากขึ้น ทำให้ผู้วิเศษเห็นจุดอ่อนจึงเข้ามาชักชวนไปเป็นพรรคพวกได้ง่าย

สถานการณ์กบฏฝิบุญ

ในปี พ.ศ. 2443 ได้ปรากฏหนังสือจารใบลาน ชาวบ้านเรียกว่า “ลายแทง” เนื้อหาสาระในหนังสือใบลานกล่าวถึงคำพยากรณ์ว่า เมื่อถึงกลางเดือน 6 ปีฉลู พ.ศ. 2444 จะมีปรากฏการณ์อัศจรรย์เกิดขึ้น

นั่นคือ ก้อนกรวดจะกลายเป็นเงินทอง ฟักเขียว ฟักทองจะกลายเป็นช้างม้า เกาฟักแพงจะกลายเป็นงูเลื้อยเข้าทำลายคน หมู ควายเผือกจะกลายเป็นยักษ์มากินคน สิ่งของเครื่องใช้ที่มีอยู่เดิม จะกลายเป็นอสรพิษให้นำไปทิ้งเสียให้หมด อย่าคิดทำบาป อย่าพูดจาหยาบคายสามท้าว พวกหญิงสาวจะตายก่อน ให้รีบอ่อนมีผิวเสีย แต่ยั้งเด็ก ท้าวธรรมิกราชผู้มีบุญจะมาเป็นใหญ่ในโลก ผู้ที่ต้องการให้แคล้วคลาดจากภัยอันตราย ให้คัดลอกถวายแล้วบอกชาวนี ต่อ ๆ กันไป ชาวบ้านคนใดเป็นผู้บริสุทธิ์ไม่เคยทำความชั่ว ไม่เคยทำบาปกรรมใด ๆ มาก่อนให้นำก้อนกรวดมากองรวมกันไว้ รอท้าวธรรมิกราชมาเป่าเสกให้เป็นเงินเป็นทอง แต่ถ้าใครเคยทำความชั่ว ผิดศีลธรรม ให้ไปนิมนต์พระสงฆ์มาสวดกรวดน้ำและรดน้ำมนต์ เพื่อล้างบาป ชาวบ้านเรียกพิธีกรรมนี้ว่า “การตัดกรรมวางเวร” (เติม วิชาคณิศรพนิกิจ. 2530 : 495)

ถ้าใครไม่อยากตายให้ฆ่าควายเผือก และหมูเสียก่อนจะถึงกลางเดือน 6 ปีฉลู เพื่อป้องกันไม่ให้สัตว์ดังกล่าวต้องกลายเป็นยักษ์หญิงสาวทุกคนต้องรีบแต่งงานไม่เช่นนั้นจะถูกยักษ์จับกินหมด ชาวลีได้แพร่กระจายออกไปอย่างรวดเร็วทั่วมณฑลอีสานสร้างความหวาดกลัวให้แก่ชาวบ้านเป็นอย่างยิ่ง

ฝ่ายทางการบ้านเมือง ยังไม่ให้ความสนใจต่อชาวลีอนัก ด้วยเชื่อว่าเป็นเรื่องเหลวไหล ปล่อยลักพักคองเงียบหายไปเอง จึงไม่ได้เข้าไประงับชาวลีอนั้นแต่อย่างใด

ปลายปี พ.ศ. 2443 องค์เหล็ก หรือ องค์เข้มตั้งตัวอยู่ที่หัวโล่เมืองเส อำเภอสลภูมิจังหวัดร้อยเอ็ด อ้างตัวว่าเป็นผู้วิเศษสามารถเสกก้อนกรวดหินให้นำไปบูชาแล้วจะกลายเป็นเงินทอง (นิวัตน์ พ. ศรีสุวรรณนันท. 2539 : 272) ชาวเมืองสลภูมิจำนวนมากต่างแตกตื่น

พากันไปเก็บก้อนกรวดด้านทิศตะวันตกของเมืองเสลภูมิมานำให้องค์เหล็กปลุกเสก บางคนเก็บก้อนกรวดมาบูชาขอท้าวธรรมิกราชมาเป่าเสกให้เป็นเงินเป็นทอง และมาข่าวโจษจันหนาหูขึ้นทุกวันว่าพอถึงเดือน 6 ปีฉลู ชาวบ้านจะพากันฆ่าควายเผือกและหมูที่เลี้ยงไว้ทั้งหมดเพื่อป้องกันไม่ให้กลายเป็นยักษ์

ฝ่ายทางการบ้านเมืองเมื่อทราบข่าวต่างวิตกเป็นอย่างยิ่ง ครั้นจะจับกุมต้นตอที่ปล่อยชาวลีมาลงโทษ ก็ไม่รู้ว่าผู้ใดเป็นต้นตอที่ปล่อยชาวลี จึงทำได้แต่เพียงมอบหมายให้กำนัน ผู้ใหญ่บ้านไปชี้แจงข้อเท็จจริงให้ลูกบ้านเข้าใจ แต่ก็ไม่เป็นผล ไม่สามารถสยบชาวลีลงได้ ดังจะเห็นได้จากชาวเมืองยโสธรได้ไปนิมนต์พระสงฆ์มาประกอบพิธีรดน้ำมนต์เพื่อเป็นสิริมงคล อยู่ยงคงกระพันชาติรี สะเดาะเคราะห์ให้แคล้วคลาดจากภัยพิบัติต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น พงศาวดารเมืองยโสธรกล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

“ชาวบ้านได้ไปนิมนต์พระครูอิน วัดหนองอีตุ้ม ตำบลสำราญ เป็นหัวหน้า พระครูวิมล วัดอัมพวัน และพระครูอนันตนิคมเขต วัดสิงห์ท่า เมืองยโสธร เป็นผู้รดน้ำมนต์ เสกเป่าล้างบาปตัดกรรมวางเวร เพื่อขับไล่เสนียดจัญไร สิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ ออกจากชุมชน นอกจากนี้ยังขุดบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ขึ้นที่เมืองเสลภูมิ แล้วปวาร้องให้ชาวบ้านไปเก็บก้อนกรวดใส่ไว้ในหม้อปิดฝาห่อให้มิดชิด แล้วนำมาเข้าพิธีบายศรีก้อนกรวดนั้นก็จะกลายเป็นทอง”

ทางฝ่ายขณะสงฆ์เห็นว่าพฤติกรรมของพระสงฆ์ทั้ง 3 รูป กระทำนั้นเป็นที่เสื่อมเสียต่อพระพุทธศาสนา จึงมอบหมายให้พระญาณลักขิต เจ้าคณะมณฑลอีสานขณะนั้นเป็นประธานในการสอบสวนมีมติเป็นเอกฉันท์ว่า พระสงฆ์ทั้ง 3 รูปนั้น มีความผิดทั้งทางวินัยสงฆ์และอาญาเมือง จึงให้นิมนต์ไปไว้ที่เมืองอุบลราชธานี

เพื่อรอกระแสรับสั่งของข้าหลวงต่างพระองค์ ทรงพิจารณาต่อไป

จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นดังกล่าว แม้จะทำให้ทางการบ้านเมืองเพิ่มความเข้มงวด กวดขันเร่งหาต้นตอของข่าวลืออย่างต่อเนื่อง ก็ตาม แต่ข่าวลือเกี่ยวกับลายแทงที่บอกว่าจะ มีผู้มีบุญมาโปรดโลกหาได้ลดลงไม่ แต่ข่าว กลับกระพือขยายขอบเขตแพร่หลายออกไปยัง มณฑลอุดร เมืองหล่ม เมืองเลย มณฑล นครราชสีมาและฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ซึ่งเป็นเขต คู่มครองของฝรั่งเศสมากขึ้น

ในปีเดียวกันนี้ (พ.ศ. 2443) ชาวเมือง นครพนมได้นิมนต์ พระครูวิโรจน์รัตโนบล เจ้าอาวาสวัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ให้ไปเป็นประธานบูรณะพระธาตุพนมที่ชำรุด หักพัง ในการบูรณะดังกล่าวต้องใช้งบประมาณ เป็นจำนวนมาก งบประมาณที่ทางวัดมีอยู่ไม่ เพียงพอในการใช้จ่าย ดังนั้นพระครูวิโรจน์รัตโนบล จึงได้บอกบุญขอเรียโรจตุปัจจัยจากประชาชน ในพื้นที่และปริมณฑล ผลปรากฏว่ามีประชาชน ได้นำเงินและของมีค่าเป็นจำนวนมากมา บริจาคให้วัด ด้วยเชื่อว่าถ้าเก็บเงินทองเหล่านั้น ไว้ในไม่ช้าก็จะกลายเป็นกรวดทราย หมดค่า หมดราคา จึงนำมาบริจาคให้วัดเพื่อได้อานิสงค์ ผลบุญนำไปสู่สวรรค์ยามสิ้นลม ทำให้การบูรณ ปฏิสังขรณ์พระธาตุพนมดำเนินไปอย่างรวดเร็ว ไม่มีปัญหาเรื่องงบประมาณแต่อย่างใด

ปลายปี พ.ศ. 2443 เจ้ายุติธรรมธร (คำสุก) เจ้าเมืองจำปาศักดิ์ (เดิม วิชาคย์ พจนกิจ. 2530 : 495) ได้มีหนังสือกราบทูล พระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ข้าหลวงต่างพระองค์ว่ามีคนตั้งตัวเป็นองค์ขาว แต่งกายนุ่งขาว ห่มขาว ไม่ทราบชื่อ ทราบ แต่ว่าอาศัยอยู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ในเขตอารักขา ของฝรั่งเศส เล่าลือกันว่าเป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์

เสกสิ่งของได้ดังประสงค์ มีข่าวว่าจะยกพวก ข้ามโขงเข้าตีเมืองอุบลในไม่ช้านี้

พระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ กรมหลวงสรรพ สิทธิประสงค์ ได้ทรงสดับข่าวความเคลื่อนไหว นี้อยู่และทรงคาดว่าเป็นเพียงการคิดหากิน ด้วยการหลอกลวงชาวบ้านเท่านั้นจึงยังไม่สั่งการ ให้ปราบปรามแต่อย่างใด

ในปีเดียวกันนั่นเอง นายมันซึ่งมี ภูมิลำเนาอยู่ที่ฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงตั้งตนเป็น เจ้าปราสาททองหรือพญาธรรมิกราชผู้มีบุญจตุจาก สรวงสวรรค์เพื่อมาโปรดมวลมนุษย์ให้พ้นจาก ทุกข์เข็ญ อ้างตนว่าเป็นผู้วิเศษสามารถเป่าเสก ลงเลขยันต์ให้อยู่ยงคงกระพันได้ สามารถเป่าเสก กรวดทรายเป็นเงินเป็นทองได้

เมื่อมีองค์ธรรมิกราชเกิดขึ้น ดัง คำพยากรณ์ในลายแทง ทำให้ชาวบ้านทั้งหลาย ต่างเชื่อมั่นในคำกล่าวที่ปรากฏในลายแทงเพิ่ม ยิ่งขึ้น ชาวบ้านทั้งหลายเริ่มออกแสวงหาที่พึ่ง ที่หวังความร่ำรวยก็ออกไปเก็บก้อนกรวดที่หัวไร่ เมืองเส มาบูชารอวันที่พญาธรรมิกราช จะผ่านมา ที่อยากหมดกรรมหมดเวรก็ไปทำ พิธีตัดกรรมวางเวรที่วัดหนองอีตุ้ม ที่อยาก คงกระพันชาตรีก็ไปสมัครเป็นลูกศิษย์องค์มัน เมื่อชาวบ้านได้พบองค์มันหรือพญาธรรมิกราช ต่างก็มาอวดความวิเศษต่าง ๆ นานาตามที ตนได้พบเห็นมา เรื่องเล็กก็ขึ้นเป็นเรื่องใหญ่ ให้วิเศษยิ่งขึ้น ครั้นเวลาใกล้เดือน 6 ปีฉลู ตามคำพยากรณ์ในลายแทงก็มีเสียงร่ำลือว่า ควายบ้านโน้นทำเสียงโฮกฮากเหมือนเสียง ยักษ์ บ้างก็ว่ากรวดทรายบ้านโน้นมีเสียงดินดัง กริ่ง กริ่ง เหมือนเสียงเงินเสียงทองกระทบกัน ผลที่สุดประชาชนก็แตกตื่นกันเป็นวงกว้าง ต่างทิ้งบ้านเรือนออกแสวงหาผู้วิเศษเพื่อยึด เป็นที่พึ่ง ใครมีวัว ควาย เบ็ด ไก่ แก้วแหวน เงินทองก็นำไปถวายผู้มีบุญขอพึ่งใบบุญ

บ้านเมืองในอีสานเวลานี้เจียบส้งด วังเวง กล่าวกันว่าแม้แต่หมาก็ไม่เห่า ไก่ก็ไม่ขัน (นิวัฒน์ พ. ศรีสุวรรณนันท. 2539 : 273) แต่ตรงกันข้ามที่ลำนักผู้มีบุญกลับมีเสียงหมู เบ็ด ไก่ ร้องระงม เสียงหัวเราะเพราะความอึดหน้า ล้าราญ เสียงกระป๋องกระทบกันอึ้งคะนึ่ง เสียงไซโยให้อื้อ เสียงฆ้องกลองดังกระหึ่มมิได้ขาด เป็นสัญญาณการเตรียมกองกำลังเพื่อคิดการใหญ่ ในการเตรียมการในครั้งนี้ องค์มั่นได้รับความช่วยเหลือจากองค์ฟ้าเลื่อน (หลวงวิชา) แพทย์ประจำตำบลเมืองตระการพิชผล ในการ ล้อสมและได้ไปเกลี้ยกล่อมชาวบ้านนาโพธิ์ ตำบลหนามแท่ง มีผู้เข้าเป็นพรรคพวกราว 200 คนเศษ จึงได้วางแผนจะไปตีเมือง อุบลราชธานี เมื่อเคลื่อนไพร่พลไปถึงเมือง เขมราชูก็ส่งตัวแทนไปเกลี้ยกล่อมให้เข้าเป็น พรรคพวกด้วย แต่ถูกพระเขมรัฐเดชประชาธิราช ผู้รักษาการเมืองเขมราชู และกรมการเมือง เขมราชูขัดขวาง ทำให้องค์มั่นโกรธจึงสั่งให้ พรรคพวกจับท้าวกุลบุตร ผู้ช่วยผู้รักษาเมือง เขมราชูและท้าวโพธิสารกรมการเมืองฆ่าเสีย ส่วนพระเขมรัฐเดชประชาธิราช องค์มั่นสั่งไม่ให้ฆ่า จับตัวไว้เพื่อเป็นหุ่นเชิดใช้ในการเกลี้ยกล่อมชาวบ้าน ให้เข้ามาเป็นพรรคพวก มีชาวบ้านหลงเชื่อ เข้ามาเป็นพรรคพวกเป็นจำนวนมาก จากนั้น องค์มั่นจึงยกพวกไปตั้งมั่นที่บ้านสะพือใหญ่ (ปัจจุบันเป็นที่ตั้งอำเภอโขงเจียม จังหวัด อุบลราชธานี)

การเคลื่อนพลพวกของพวกผีบุญ ในครั้งนั้น นอกจากมีองค์มั่นผู้มีบุญเป็นผู้นำ แล้ว ยังมีสาวกระดบรองลงไปอีก 6 คน คือ องค์เขียว องค์ลั่นก่าน องค์ที องค์พระบาท องค์เมตไตรและองค์เหลืออง บรรดาสาวกเหล่านี้ แต่งตัวนุ่งผ้าจีบแบบบวชนาค มีสีสันต่าง ๆ กัน เช่น สีแดง สีเขียวเข้ม สีเหลือง มีปลอกใบลาน

जारเป็นคาถาด้วยภาษาขอม สวมไว้ที่ศีรษะ ทุกคน (คณะกรรมการจัดทำหนังสืออุบลราชธานี 200 ปี. 2535 : 45-50)

เมื่อตั้งมั่นที่บ้านสะพือใหญ่แล้ว องค์ จึงมีบัญชาให้ตั้งศาลเพียงตา นุ่งขาว ห่มขาว ทำพิธีทรงเจ้าเข้าผี เรียกว่า ลงผีฟ้า ผีใต้ ผีแดน อัญเชิญเอาผีทั่ว ๆ ไปทั้งผีเจ้าป่าเจ้าเขา เจ้าแม่น้ำ ผิมเหตักดี หลักเมือง ให้มาเข้าทรง รักษาโรคภัย ไข้เจ็บให้แก่ผู้ที่มาพึ่งใบบุญ ผู้เข้าทรงมีทั้งชาย และหญิง เมื่อผีเข้าสิงสู่แล้วก็ร้องรำทำเพลง ไปตามแบบของผี เป็นวิธีหนึ่งที่องค์มั่นหลอก ให้คนเชื่อว่าสามารถเรียกผีมาใช้สอยได้ คนทั้งหลายก็เข้ามาคร่ำมนต์และรักษาโรคภัย ไข้เจ็บมีจำนวนเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ ในขณะเดียวกัน องค์มั่นได้ส่งคนออกไปข่าวร้องว่าในไม่ช้า จะเกิดเหตุร้ายดังคำพยากรณ์ในลายแทง ขอให้ทุกคนจงระวังตัวไว้ให้ดี เมื่อชาวบ้าน เห็นคนแต่งตัวอย่างผู้ทรงศีล ก็คิดว่าเป็น ผู้วิเศษดังคำเล่าลือ จึงพากันเข้าไปกราบไหว้ ขอความช่วยเหลือให้รอดพ้นจากภัยที่จะเกิดขึ้นด้วย

ข่าวองค์มั่นผู้วิเศษในนามพญาธรรมิกราช จะมาโปรด ได้แพร่กระจายออกไปอย่างรวดเร็ว ทำให้องค์มั่นมีใจกำเริบ และยังแสดงตนอย่าง เปิดเผยสมกับเป็นผู้มีบุญมาดับทุกข์เข็ญดัง คำพยากรณ์ องค์มั่นได้เขียนอักษรเลขยันต์ ลงอาคมปลุกเสกแล้วแจกจ่ายให้แก่บริวารไว้ ปกป้องคุ้มครอง คงกระพันชาติรี แคลัวคลาด จากภัยอันตรายทั้งปวง จากพิธีกรรมที่นำเลื่อมใส ทำให้มีชาวบ้านหลงเชื่อสมัครเข้าเป็นบริวารองค์มั่น มีจำนวนกว่า 1,000 คน (เต็ม วิชาคณิศพจนกิจ. 2530 : 497)

เมื่อมีพลพรรคเพิ่มมากขึ้น องค์มั่นได้ สั่งให้พรรคพวกรวบรวมปิ่นแก้ว ปิ่นคาบศิวา มีดพรา เสบียงอาหาร ได้แก่ ข้าว เกลือ พริกและข้าวเหนียวตากแห้ง ใส่ถุงผ้าคาดเอว

ทุกคนเตรียมพร้อมเสมือนเข้าทำสงคราม มีการจัดกองกำลังออกเป็นหมวดหมู่ถือศาสตราวุธ ส่วนองค์ต่าง ๆ ชั้นหัวหน้าให้อยู่เวรยามรักษาองค์มันอย่างเข้มงวด

เมื่อพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ได้ทราบรายงานจากเจ้าเมือง กรมการเมืองต่าง ๆ ในแคว้นนั้น จึงตรัสสั่งให้ นายพลตรีหม่อมเจ้าศรีใสเฉลิมศักดิ์ ผู้บัญชากองพลทหารนครราชสีมาขณะนั้น จัดส่งทหารไปช่วยระงับเหตุ ที่เมืองเสลภูมิและเมืองยโสธรโดยด่วน

นายพลตรีหม่อมเจ้าศรีใสเฉลิมศักดิ์ ทรงจัดกองทหารออกเป็น 2 สาย

สายแรก ให้พระสุพรรณเป็นนายทัพ คุมพล 300 คน ไปจากบุรีรัมย์ ครั้นเดินทางถึงเมืองยโสธรให้ตั้งมั่นอยู่ที่จังหวัดเทพาลัย

สายที่ 2 ให้พระสุรฤทธิ์ คุมพล 320 คน จากนครราชสีมา มีนายร้อยเอกเฟื่อง กับนายร้อยโทศ เป็นผู้ช่วยเกณฑ์ผู้คนจากเมืองยโสธรได้ 520 คน มีท้าวขัติยะ เมืองยโสธรเป็นนายหมวด จากนั้นก็ออกเดินทางกลับบ้านห้วยนาแซง

เมื่อพระสุรฤทธิ์ยกกองทหารไปถึงบ้านห้วยนาแซง ได้ตั้งพักรักษาการอยู่ 1 เดือน ได้พบชายแปลกหน้า นุ่งผ้าขาว ห่มขาว มีหนังสือจารใบลานจารึกอักษรขอมพันรอบศีรษะชื่อองค์ขาว ชำมมาจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง พระสุรฤทธิ์สั่งให้ท้าวขัติยะนายหมวด ไปจับองค์ขาวมาสอบสวน ให้นำกองทหารไปด้วย แต่ท้าวขัติยะขอไปคนเดียวพระสุรฤทธิ์ไม่ไว้ใจเกรงว่าจะทำงานผิดพลาด จึงให้ท้าวขัติยะซ้อมวิธีที่จะจับตัวองค์ขาว เมื่อเป็นที่มั่นใจแล้วจึงอนุญาตให้ดำเนินการตามประสงค์ แต่ยังคงเป็นห่วงจึงสั่งให้ทหารจำนวน 1 โหล คอยสะกดตามหลังไปห่าง ๆ หากเพลิงพล้ำเสียที่จะช่วยแก้ไขได้ทันกาล

ครั้นเวลาพลบค่ำ องค์ขาวได้ออกมานั่งภาวนาอยู่ที่ลานกลางบ้าน สะพายดาบ พกมีดสั้น และเป็น 1 กระบอกวางบนตัก ท้าวขัติยะปลอมเป็นชาวบ้านทำที่ไปสนทนากับ และถามองค์ขาวว่า “มาจากไหน แล้วจะไปไหน” องค์ขาวตอบว่า “ไม่รู้ว่ามา ไม่รู้จะไป” ท้าวขัติยะจึงเชิญตัวไปหาแม่ทัพ องค์ขาวรู้ว่าเป็นคนที่ทางการส่งมาจึงขยับปิ่นขึ้นมาอิง ท้าวขัติยะกระโดดเข้าแย่งปิ่น เกิดการต่อสู้กันเป็นพัลวัน ในที่สุดท้าวขัติยะสามารถจับองค์ขาวได้ จึงนำตัวไปมอบให้พระสุรฤทธิ์ พระสุรฤทธิ์จึงสั่งให้ประหารชีวิต ตัดศีรษะเสียบประจาน จากนั้นจึงยกกองกำลังไปยังบ้านกุดกว้างพักสืบทอดอยู่ 2 วัน จึงเดินทางต่อไปเมืองสกลนคร เมื่อถึงเมืองสกลนครก็ได้รับคำสั่งให้เดินทางกลับเพราะฝิบุญในแถบนี้สงบลงมากแล้ว

ที่เมืองอุบลราชธานี ขณะที่ยังตั้งมั่นฝิบุญตั้งศาลเพียงตาประกอบพิธีกรรมอยู่ที่บ้านสะพือใหญ่นั้น พระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์มีบัญชาให้กำนันสุย นำกำลังจำนวนหนึ่งไปจับกุม แต่กำนันสุยกลับนำพลพรรคของตนโกนหัวเข้าเป็นพรรคพวกองค์มัน เมื่อเสด็จในกรมทรงทราบความจึงสั่งให้นายร้อยเอกหม่อมราชวงศ์รายคุมทหารพื้นเมืองครึ่งหมวดและคนนำทางไปจับตัวฝิบุญซึ่งอยู่ห่างจากเมืองอุบลราชธานีระยะทางเดินเท้า 2-3 วัน เมื่อไปถึงบ้านฝิบุญ นายร้อยเอกหม่อมราชวงศ์รายกวักมือเรียกพวกฝิบุญที่นั่งอยู่บนเรือนให้ลงมาหา แต่ฝิบุญแสดงอาการขัดขืนพร้อมที่จะต่อสู้พวกทหารพื้นเมืองที่ไปด้วยตกใจกลัวพากันวิ่งหนีไปหมด เหลือเพียงนายร้อยเอกหม่อมราชวงศ์รายเพียงคนเดียว ไม่อาจต่อสู้กับพวกฝิบุญได้จึงจำเป็นต้องวิ่งหนีเอาตัวรอดไปรายงานเหตุการณ์ให้ผู้บังคับบัญชาทราบ

เมื่อพวกฝิบุญได้รับชัยชนะเหนือกองทหารที่ทางการส่งไปปราบก็มีใจกำเริบ โห่ร้องด้วยความดีใจและพร้อมที่จะยกไปตีเอาเมืองอุบลราชธานีไว้เป็นที่มั่น

ข่าวพวกฝิบุญจะยกกำลังเข้ายึดเมืองอุบลราชธานีทราบถึงพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ข้าหลวงต่างพระองค์ จึงตรัสสั่งให้นายพันตรีหลวงสรกิจพิศาล ผู้บังคับบัญชากองพันทหารราบอุบลราชธานี จัดนายทหารออกไปสืบหาข้อเท็จจริงอีกครั้ง หากพบผู้คิดร้ายต่อแผ่นดิน ให้ปราบปรามแล้วจับตัวมาสอบสวนลงโทษให้ได้

นายพันตรีหลวงสรกิจพิศาลจัดให้นายร้อยเอกหรี่นำทหาร 12 คนมีอาวุธครบมือ ออกสืบเหตุการณ์ได้ 2 วัน เกิดปะทะกับกองกำลังพวกฝิบุญที่ริมหนองซุหลุ เนื่องจากกองกำลังของทหารมีจำนวนน้อยกว่ามาก จึงถูกพวกฝิบุญฆ่าตายเกือบหมด เหลือเพียงพลทหารป้อมกับเพื่อนอีกคนหนึ่งทีหนีรอดออกมาได้และนำความเข้ารายงานต่อผู้บังคับบัญชาให้ทราบ

จากชัยชนะของพวกฝิบุญที่มีต่อทางการครั้งนี้ทำให้ชาวบ้านหันมาเข้ากับพวกฝิบุญมากขึ้น อีกราว 1,500 คน และยังสร้างความมั่นใจให้กับพวกฝิบุญว่าจะสามารถยึดเมืองอุบลราชธานีไว้ได้อย่างแน่นอน

ข่าวความเปลี่ยนแปลงล้ำของกองทหารแก่พวกฝิบุญทำให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ทรงกังวลไม่น้อย จึงมีรับสั่งให้นายพันตรีหลวงสรกิจพิศาลให้นายร้อยเอกหลวงพิชิตสรการ ผู้บังคับกองทหารปืนใหญ่ กับทหารประมาณ 100 คนเศษ พร้อมอาวุธปืนเล็กยาวครบมือ และปืนใหญ่ 2 กระบอก ออกไปปราบพวกฝิบุญ และโปรดให้พระอุบลการประชานิตย์ ข้าหลวงบริเวณเมืองอุบลราชธานีกับพระอุบลศักดิ์ประจำศาล

ผู้รักษาการเมืองอุบลราชธานี จัดกำลังสมทบกับทหารเคลื่อนพลออกจากอุบลราชธานี ในวันที่ 2 เมษายน พ.ศ. 2444 ถึงบ้านสะพือใหญ่ เมื่อตอนพลค่ำของวันที่ 3 เมษายน พ.ศ. 2444 จึงได้ตั้งค่ายห่างจากค่ายพวกฝิบุญประมาณ 50 เส้น โดยนายร้อยเอกหลวงพิชิตสรการได้เลือกชัยภูมิบริเวณเส้นทางที่ตรงเข้าสู่เมืองอุบลราชธานีซึ่งเป็นทางแคบสองข้างทางเป็นป่าทึบ เหมาะสำหรับเป็นที่ซุ่มกองทหารและกองปืนใหญ่เพื่อยิงสกัดพวกฝิบุญ (คณะกรรมการจัดทำหนังสืออุบลราชธานี 200 ปี. 2535 : 45-50)

รุ่งขึ้นวันที่ 4 เมษายน พ.ศ. 2444 เวลาประมาณ 9.00 น. พวกฝิบุญเริ่มเคลื่อนพลเข้าโจมตีเมืองอุบลราชธานีตามเส้นทางที่นายร้อยเอกพิชิตสรการคาดการณ์ไว้ นายร้อยเอกหลวงพิชิตสรการจึงสั่งให้ทหารปืนเล็กกองหนึ่ง ออกสกัดและทำที่ว่าด่านกองกำลังของฝิบุญไม่ได้ จึงค่อยล่าถอยเพื่อหลอกให้พวกฝิบุญตายใจและตามตีไปติด ๆ เมื่อพวกฝิบุญรุกเข้าไปอยู่ในวิถีของกระสุนปืนใหญ่ จึงสั่งให้ยิงออกไป 1 นัด โดยแสร้งยิงให้ลูกกระสุนตกไม่ถูกพวกฝิบุญ

เมื่อเห็นลูกปืนใหญ่ตกพลาดเป้าไม่ถูกพวกของตน ทำให้พวกฝิบุญมีใจอีกเหิม พวกกันกระโดดโลดเต้นด้วยความดีใจและเข้าใจว่าเป็นเพราะบารมีขององค์มันผู้มีบุญจึงแคล้วจากกระสุนปืนใหญ่ พวกกันวิ่งกรูเข้าต่อสู้กับทหารอย่างเหิม นายร้อยเอกหลวงพิชิตสรการจึงสั่งให้ยิงปืนใหญ่นัดที่ 2 ออกไปตกกลางไพร่พลของพวกฝิบุญ กระสุนระเบิดถูกฝิบุญบาดเจ็บล้มตายเป็นจำนวนมาก ขณะเดียวกันกองทหารปืนเล็กก็รุกตีกระหน่ำซ้ำเข้าไปอีก จากนั้นปืนใหญ่ลูกที่สามได้ยิงซ้ำอีก พวกฝิบุญล้มตายประมาณ 300 คนเศษ ทำให้กองกำลังฝิบุญชะงักตกตะลึงต่อเหตุการณ์ที่ปรากฏและรู้ว่าพวกตนไม่ได้คงกระพันชาตรี

ดั่งที่เข้าใจกัน พลพรรคที่เหลือต่างก็แตกกระเจิงไม่เป็นขบวนด้วยกลัวตายจึงหนีเอาตัวรอดไม่คิดต่อสู้

ส่วนองค์มันผู้มีบุญพร้อมกับผู้ติดตามประมาณ 10 คน เห็นเหตุการณ์ที่ฝ่ายตนเปลี้ยพล้ำจึงปลอมตัวเป็นชาวบ้านหนีเอาตัวรอดข้ามไปฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง การสู้รบกันในครั้งนี้ทางการสามารถจับบริวารผีบุญที่ค่ายบ้านสะพือใหญ่ประมาณ 200 คน และจับได้ระหว่างเดินทางกลับอุบลราชธานีเพิ่มอีก 200 คนด้วย ราษฎรที่อาศัยอยู่ระหว่างเส้นทางเห็นกองทัพเดินมาเป็นขบวนใหญ่ คิดว่าเป็นกองกำลังขององค์มันจะเดินทางไปตีเอาเมืองอุบลราชธานี ก็พากันจับอาวุธเท่าที่จะหาได้เข้าสมทบเลย ถูกจับใส่ชื่อคา จองจำ ควบคุมไปยังเมืองอุบลราชธานี

เมื่อปราบผีบุญที่ค่ายบ้านสะพือใหญ่ได้สำเร็จ พระบรมวงศ์เธอฯ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ข้าหลวงต่างพระองค์จึงโปรดให้มีตราสั่งไปยังเจ้าเมืองใหญ่น้อยทั้งหลายให้ผู้ว่าราชการเมือง กรมการเมืองและเจ้าหน้าที่สืบจับพวกผีบุญที่แตกกระจายไปเมื่อคราวสู้รบกันที่บ้านสะพือใหญ่ รวมทั้งผู้สมรู้ร่วมคิดส่งเข้าไปยังกองบัญชาการมณฑลอิสาน ณ เมืองอุบลราชธานีโดยด่วน ผู้ใดปิดบังซ่อนเร้นและเอาใจช่วยให้หลบหนีไปได้ให้เอาผิดแก่ผู้นั้นอย่างหนัก

จากใบสั่งในครั้งนั้นทางการสามารถจับบริวารคนสำคัญระดับหัวหน้าผีบุญที่ตั้งตนเป็นองค์ต่าง ๆ ได้หลายคน คือ นายเข้ม ตั้งตัวเป็นองค์เหล็ก ผู้แสดงว่าก่อนกรวดทรายจะกลายเป็นเงินทอง หมู ควายเผือกจะกลายเป็นยักษ์ขึ้นมากินคนถูกจับได้ที่เมืองเสลภูมิ

พระครูอิน วัดหนองอีตุ้ม อำเภอเมืองยโสธร หัวหน้าลอบกลวงให้ชาวบ้านเข้าร่วม

พิธีตัดกรรมวางเวรและยุยงให้ราษฎรกระด้างกระเดื่องต่อทางการบ้านเมือง

องค์บุญ ถูกจับได้ที่เมืองพิบูลมังสาหาร

องค์ลินก่าน ถูกจับได้ที่บ้านพับแล้ง อำเภอวารินชำราบ

องค์พรหมา ถูกจับได้ที่บ้านเวงหนองแก้ว จังหวัดศรีสะเกษ

องค์เขียว ถูกจับได้ในเมืองอุบลราชธานี

กำนันส่วย ทางการสั่งให้ไปปราบผีบุญ แต่กลับพาพวกเข้ากับผีบุญ

หลวงชุม ผู้เกลี้ยกล่อมชาวบ้านให้เกลียดชังรัฐบาลและยกกำลังเข้าตีเมืองอุบลราชธานี

นอกจากกลุ่มหัวหน้าดังกล่าวแล้วยังมีชาวบ้านจากบ้านสะพือใหญ่และหมู่บ้านอื่น ๆ ที่เป็นบริวารพวกผีบุญถูกจับมาเป็นจำนวนมากจนล้นคุกที่คุมขัง ทางการจึงต้องจำชื่อคาไว้ที่ทุ่งศรีเมือง และทางการได้จัดตั้งศาลพิเศษขึ้นชำระความโดยมีหม่อมเจ้าทัศนภาสและหม่อมเจ้านิสากรเป็นอัยการผู้กล่าวฟ้อง (นิวัตน์ พ. ศรีสุวรรณนท์. 2539 : 275) คณะตุลาการได้พิจารณาพิพากษาคดีให้ภาคทัณฑ์แล้วปล่อยตัวเป็นจำนวนมากเพราะเป็นพวกที่อยู่ปลายเหตุ

ส่วนบรรดาแกนนำ คณะตุลาการพิจารณาเห็นว่ากรกระทำดังกล่าวมีความผิดฐานเป็นกบฏต่อแผ่นดิน จึงมีมติเป็นเอกฉันท์ให้ประหารชีวิต (เดช บุญนาค. 2510 : 78-86) แล้วนำความกราบบังคมทูลข้าหลวงต่างพระองค์เพื่อฟังกระแสรับสั่งต่อไป

เมื่อพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ข้าหลวงต่างพระองค์ได้รับรายงานจากคณะตุลาการจึงมีกระแสรับสั่งให้เป็นไปตามคำพิพากษาของคณะตุลาการและโปรดให้นำนักโทษไปประหารชีวิต

เสียประจําวันไว้ ณ ที่เกิดเหตุทุกแห่งที่จับได้ เพื่อไม่ให้เป็นเยี่ยงอย่างแก่ลูกหลานต่อไป

ส่วนพระครูอินวัดหนองอีตุ้มกับพระสงฆ์อีก 3 รูป โปรดให้อยู่ในสมณเพศต่อไป แต่ให้อยู่ในเขตที่จำกัดตลอดชีวิต หากสึกออกมาเมื่อใดให้จำคุกตลอดชีวิต

เมื่อเสร็จจากการปราบปรามจลาจลเรียบร้อยแล้ว พระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ประทานรางวัลแก่เจ้าหน้าที่ผู้มีความรับผิดชอบในการปราบกบฏผีบุญลดหลั่นกันลงไปตามความชอบที่มีรางวัลที่เป็นเงินอย่างสูงคนละ 100 บาท เบี้ยเลี้ยงวันละ 25 สตางค์ และได้รับพระราชทานเหรียญตราชั้น 6-7 (เหรียญมงกุฎสยามและเหรียญช้างเผือก) ตามลำดับเป็นบำเหน็จความชอบ

สรุป

เป็นที่น่าสังเกตว่า การก่อความไม่สงบด้วยการต่อต้านอำนาจรัฐในดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ไม่ได้เกิดขึ้นในกรณีของกบฏผีบุญปี พ.ศ. 2444-2445 เพียงครั้งเดียวเท่านั้น หากย้อนกลับไปดูประวัติศาสตร์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จะเห็นปรากฏในลักษณะเดียวกันนี้เกิดขึ้นหลายครั้งหลายคราว คือ

ปี พ.ศ. 2235 เกิดกบฏผีบุญขึ้นในท้องถื่นจังหวัดนครราชสีมา ในรัชสมัยของสมเด็จพระเพทราชาแห่งกรุงศรีอยุธยา โดยมีอ้ายบุญแก้วตั้งตัวเป็นผู้มีบุญแสดงวิชาอาคมต่าง ๆ จนมีผู้เลื่อมใสสมัครเข้ามาเป็นพรรคพวกเป็นจำนวนมาก

ปี พ.ศ. 2334 เกิดกบฏอ้ายเชียงแก้ว ตำบลเขาโอง แขวงเมืองโขง แสดงตนเป็นผู้วิเศษ มีบุญญาธิการตั้งตัวเป็นใหญ่ยกกำลังเข้ายึดเมืองจำปาศักดิ์ ทางกรุงเทพมหานครต้องยกกำลังเข้าปราบปรามจึงสงบ

ปี พ.ศ. 2360 กบฏผีบุญสาเกียดโง้ง อ่างตนเป็นผู้วิเศษสามารถเอาไฟจากท้องฟ้ามาเผาบ้านเมืองให้พินาศได้ มีคนศรัทธาจำนวนมากจึงมีใจกำเริบตั้งตนเป็นใหญ่ ยกกำลังเข้ายึดเมืองสีทันดรและเมืองจำปาศักดิ์ได้โดยง่าย เดือดร้อนถึงกรุงเทพมหานครต้องส่งกองทัพไปปราบจับได้เพียงพวกสมุน ส่วนตัวสาเกียดโง้งหนีไปได้ แต่ถูกเจ้าอนุวงศ์และเจ้าราชบุตร (โย) จับได้แล้วส่งไปกรุงเทพมหานครในที่สุด

ปี พ.ศ. 2444-2445 เกิดกบฏผีบุญดังกล่าวข้างต้น

ปี พ.ศ. 2467 เกิดกบฏขึ้นที่หนองหมากแก้ว จังหวัดเลย มีผู้อ่างตนเป็นผู้วิเศษจำนวน 4 คน จุดيلمมาจากสวรรค์เพื่อปิดเป่าภัยพิบัติที่เมืองมนุษย์

ปี พ.ศ. 2502 เกิดผีบุญอ้ายศิลา วงศ์ศิลป์ที่อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา อ่างตนเป็นผู้วิเศษมีวิชาเป่าเสก รดน้ำมนต์รักษาคนไข้ มีคนนับถือเป็นจำนวนมาก เป็นต้น

จากเหตุการณ์ที่มีผู้วิเศษ ผู้มีบุญหรือผีบุญ เกิดขึ้นหลายครั้งหลายคราว เมื่อพิจารณาถึงสาเหตุแห่งปัญหานั้นน่าจะมีสาเหตุหลัก 3 ประการ คือ

ประการแรก มีสาเหตุจากสถานการณ์ทางการเมืองระหว่างไทยกับฝรั่งเศสและการเมืองภายในของไทยที่ฝ่ายปกครองกดขี่ขูดรีดภาษีจากราษฎร โดยมีการปฏิรูปการปกครองเป็นตัวเร่งให้เกิดการต่อต้านอำนาจรัฐจากผู้สูญเสียอำนาจ และผู้เสียผลประโยชน์ที่เกิดจากการปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 ประการต่อมา มีสาเหตุมาจากปัญหาด้านเศรษฐกิจ ประชาชนในภาคอีสานมีฐานะทางเศรษฐกิจที่แร้นแค้น ยากจน ขาดการใส่ใจดูแล แก่ปัญหาจากเจ้าหน้าที่บ้านเมือง ข้างถูกเจ้าหน้าที่กดขี่ข่มเหงให้ได้รับความเดือดร้อน

ขาดที่พึ่งพา เมื่อมีบุคคลอ้างตนว่าเป็นผู้วิเศษ จะมาช่วยแก้ไขให้พ้นจากความยากจนก็เกิดความหวังหันเข้าไปเป็นพรรคพวกโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ และประการสุดท้ายเป็นสาเหตุทางสังคมซึ่งเกิดจากการที่ประชาชนมีฐานะยากจน ขาดการศึกษา ขาดความรู้ จึงถูกฝ่ายปกครองกดขี่ ขูดรีดภาษี ผู้ที่ไม่มีเงินจ่ายก็ถูกเกณฑ์แรงงานไปทำงานโยธา เมื่อถูกบีบคั้นด้านจิตใจมากขึ้นจึงหันไปพึ่งพาพวกผีบุญ

ด้วยหวังจะให้ช่วยปกป้องให้รอดพ้นจากการกดขี่ของฝ่ายบ้านเมืองโดยขาดวิจารณญาณ

ดังนั้นเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดเหตุการณ์กบฏผีบุญเกิดขึ้นซ้ำรอยอีกในอนาคต ผู้บริหารบ้านเมืองจะต้องเร่งขจัดความยากจน การศึกษา การเอารัดเอาเปรียบ กดขี่ข่มเหง และต้องทำการพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือให้ทัดเทียมกับภาคอื่น ๆ จึงจะสามารถป้องกันการลุกฮือขึ้นต่อต้านอำนาจรัฐได้อย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

คณะกรรมการจัดทำหนังสือ อุดมราชธานี 200 ปี. **อุดมราชธานี 200 ปี.** (2535). กรุงเทพฯ : ชวนพิมพ์.

คมขำ สินธุ์รัตน์. (2535). **ประวัติศาสตร์การปกครองไทยสมัยสุโขทัยถึง การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475.** บุรีรัมย์ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์วิทยาลัยครูบุรีรัมย์.

จารุบุตร เรืองสุวรรณ. (2524). **อีสานปริทัศน์.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครพิมพ์. เตช บุญนาถ. (2510). “ขบถผู้มีบุญภาคอีสาน ร.ศ.121,” **สังคมศาสตร์ปริทัศน์.** 5(1) : 78-86. (2524). **ขบถ ร.ศ.121.** กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.

เต็ม วิภาคย์พจนกิจ. (2530). **ประวัติศาสตร์อีสาน.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

นิวัฒน์ พ. ศรีสุวรรณนท์. (2539). **ประวัติศาสตร์ไทย-ลาวอีสาน.** พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : ม.ป.พ.

ไพฑูริย์ มีกุล. (2517). **การปฏิรูปการปกครองมณฑลอีสาน พ.ศ.2436-2453.** กรุงเทพฯ : ศึกษาานเทศก์กรมการฝึกหัดครู.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. (ม.ป.ป.). **ประวัติศาสตร์สังคมและการเมืองไทย หน่วยที่ 8-15.** นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

สุวิทย์ วีระศาสตร์ และดารารัตน์ เมตตาริกานนท์. (2541). **ประวัติศาสตร์อีสานหลังสงครามโลกครั้งที่สองถึงปัจจุบัน.** ขอนแก่น : คลังนาวิทยา.

